

Володимир АНТОФІЙЧУК, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

СЬОМІЙ ТОМ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ВІД УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ

Побачив світ сьомий том із десяти томного зібрання творів Ольги Кобилянської. Його вихід став можливим завдяки гранту від Українського культурного фонду на майже 400 тис. гривень, який здобула група науковців Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

До видання увійшли повісті «Через кладку» та «За ситуаціями», які органічно вписуються в низку творів письменниці, присвячених темі з життя інтелігенції, зокрема долі жінки та її емансипації («Гортенза, або Нарис з життя однієї дівчини», «Доля чи воля», «Картина з життя Буковини», «Вона вийшла заміж», «Людина», «Царівна», «Ніоба»). За своїм внутрішнім складом, за морально-етичними цінностями і прагненнями вирватися з тенет старосвітських поглядів на роль жінки в суспільстві героїні Ольги Кобилянської майже тотожні, проте кожна з них наділена індивідуальними рисами вдачі, які по-своєму демонструють найкращі духовні якості жінок. У феміністичних повістях відбилися обставини особистого, родинного і творчого життя Ольги Кобилянської. Критика неодноразово вказувала на автобіографічність цих творів, персонажі яких значною мірою нагадують життєві умови і своєрідність поведінки самої авторки, її рідних, друзів і знайомих.

Видання повістей «Через кладку» та «За ситуаціями» супроводжується історико-літературним коментарем, в якому подано відомості про дату написання, історію виникнення творчого задуму та його реалізацію, представлено оцінки творів тогочасною критикою, прокоментовано наявність автографів, першодруків і пізніших основних передруків, а також вказано джерела, за якими твори оприлюднено. У публікації повістей збережено особливості художньої мови письменниці, її лексику й синтаксис. При цьому дотримано сучасних норм пунктуації. У кінці тому подано пояснення малозрозумілих і рідковживаних слів. Тексти обох творів подано за першодруками.

¹ Кобилянська О. Лист до Осипа Маковей від 7 вересня 1901 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 489 – 490.

Повість «Через кладку» датовано за автографом і текстом першодруку: «Чернівці, в жовтні 1911 р.». Уперше її опубліковано в «Літературно-Науковому Віснику» за 1912 р. (т. LVII – т. LX, кн. 1 – 12). Автограф твору зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 14, № 24).

Від виникнення задуму до публікації повісті минуло більше десятиліття. У листі від 7 вересня 1901 р. Ольга Кобилянська нагадувала Осипові Маковей про обіцяні ним матеріали для свого нового твору. «Я

розпочала довгу повість, але не можу без нотаток писати. Не думайте, що се має бути якась новелка до гербати, буде се праця поважна, як «Земля», лише з інтелігентного життя. [...] Що я Вас у повість умістити хочу, я Вам вже писала. [...] Кажуть – з життя руської інтелігенції не можна повісті писати. О, можна, можна! [...] Напомацки мені тяжко Вас вірно окреслити, бо видите самі, що хоч як у мене уважні руки, а все я можу якесь дуже болісне місце у Вашій душі натрафити і Ви будете поранені. [...] Ви страшенно тяжкий матеріал! До Вас треба розуму, поезії, передчуття (о, передчуття дуже много), дуже тонкого чуття і

супокою. Ви з подвійної маси сковані. Одна – се та, що її життя твердими молотами збила, а друга, що Ви її від природи маєте. Ніжна, вразлива і м'яка. І виробили собі божиська людину і поставили в життя. Одним на злість, а другим на потіху. [...] Від часу, як я писала «Царівну» і інші новели з інтелігентного життя, я багато дозріла. Тепер мені не страшно за поважні речі братися. Мені здається, я досі не була поступова і не мала отвертих очей; і про дитинні літа хочу я писати. І Ваші, і мої, і других!»¹

Очевидно, Осип Маковей не надіслав письменниці нотаток з власного життя, і тому вона відмовилася від задуму розпочати повість з дитячих років свого героя. Інші обставини також перешкодили роботі над повістю. Кілька разів мінявся задум твору, доки

повість не постала в остаточному вигляді. З чернеток дізнаємося, що письменниця мала намір назвати повість – «Павучок», а епіграфом до неї взяти перший рядок з поезії О. Олесея «Айстри» – «Опівночі айстри в саду розцвіли»².

З автобіографічних листів «Про себе саму» Ольги Кобилянської стає відомо про час виникнення творчого задуму, основне проблемно-тематичне спрямування повісті та причини її пришивдшеного завершення: «... Я від написання «Царівни» (1895 р. – В. А.) носилася все з думкою написати подібну до неї повість, лише з тією різницею, що герої її стануть духовно вище, думкою засягнуть далі й глибше, як герої першого оповідання. Поволі збирала я собі до того оповідання матеріали, так сказати б – приготувалася до цієї праці. Може, була б її ще й не написала, та невимовна смерть мого дорогого, незабутнього брата Володимира, який був у родині, з котрим я іноді говорила про дещо з своїх думок і планів, – пхнула мене до скоршого написання того оповідання»³.

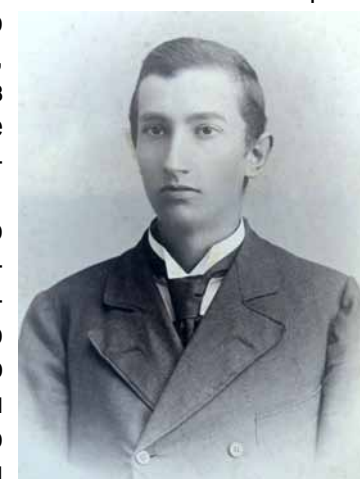
Час написання повісті – надзвичайно складний з психологічного погляду період життя Ольги Кобилянської, зумовлений її хворобою і, особливо, тяжкою втратою – смертю брата. У листі до Олександра Барвінського від 17 грудня 1909 р. письменниця зазначала: «Про теперішнє своє життя можу Вам лиш стільки сказати, що воно пливе в дуже вузьких рамцях. Дуже багато винна в тому моя колишня недуга, котра і тепер ще дається взнаки, а останній удар котрої я перенесла з утратою мого найдорожчого, наймолодшого брата, що помер мені сього літа в 31 році на грудну недугу – чоловік незвичайної інтелігенції, доброти і ніжності, що був не лише моїм братом, а найтоншим і найщирішим приятелем моєї душі, моїм дорадником, а на будуче і оборонцем-«батьком»... (мій батько вже 83 роки числить!). Той удар позбавив мене чи не всього могого «я», і всього гарного і ясного, що мала я в житті. Тепер я лиш вегетую (тобто животію. – В. А.) і коли і забралась я знов до якоїсь нової праці, то лише одиноко під впливом його (брата. – В. А.) пам'яті,

котрому праця була в житті – все і всім і котрого остаточно і сама пожерла»⁴. Згодом, коли вже повість почала друкуватися, письменниця згадувала: «Жодне оповідання не писала я в таких прикрих хвилях, як отсе, не боролась, трудилась стільки часу, щоб могла поставити на папір [те], що під перо тиснулося, [...] повість, котру писала я всією повагою моєї істоти, ба з почуттям, що се вже остання моя праця»⁵.

Дошкульна недуга і прикрі обставини життя уповільнювали написання повісті. Тому тільки в середині лютого 1912 р. Ольга Кобилянська отримала першу книгу т. LVII «Літературно-Наукового Вісника» з початком публікації повісті «Через кладку». Але очікувана радість від оприлюднення твору змінилася бурхливою реакцією авторки, невдоволеною недбалою коректурою. «...Ганебне друкування! [...] Се відбрало мені цілком охоту друкувати надалі свої писма в Літ[ературно]-Науковому Віснику. [...] Для мене нема гіршої прикраси, як друкована праця, повна з похибками. Мене се доводить до розпуки!»⁶ – справедливо обурювалася вона. Справді, текст публікації ряснів коректорськими недоглядами, грубими помилками, пропущеними словами, перекинутими реченнями тощо. У фондах Чернівецького літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської зберігається першодрук твору з численними правками письменниці.

Невдовзі з'явилося і перше окреме видання повісті (Київ – Львів: Українсько-Руська Видавнича Спілка, 1913. – 384 с.). Очевидно, ним опікувався Микола Євшан. У листі до Ольги Кобилянської від 23 березня 1913 р. він писав: «Через кладку» повинна вже бути готова і незабаром вийде. Я сподіюся бути з початком цвітня в Києві, то допилюю сеї справи і постараюсь, аби Вам примірники в свій час вислано. Хочу написати про сю повість, як вийде, окрему статтю в «Українській Хаті». Дай, Боже, щоб удалася – в останні часи мені нічого не вдається, і я з себе страшно невдоволений»⁷.

(Продовження на 20 с.)

**Брат Ольги Кобилянської
Володимир, якому
письменниця присвятила
повість «Через кладку»**

² Див.: Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 4. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 509 – 510.

³ Кобилянська О. Про себе саму (Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смоль-Стоцького) // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 241.

⁴ Кобилянська О. Лист до Олександра Барвінського від 17 грудня 1909 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 609 – 610.

⁵ Кобилянська О. Лист до [«Літературно-Наукового Вісника»] від 21 лютого 1912 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 614.

⁶ Кобилянська О. Лист до [Літературно-Наукового Вісника] від 21 лютого 1912 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 614.

⁷ Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 23 березня 1913 р. // Центральний державний історичний архів м. Львів. – Ф. 14, № 1098.

СЬОМІЙ ТОМ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ВІД УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ

(Продовження з 19 с.)

А по виході твору в світ критик зазначав: «Ще хотів Вам, Високоповажана Пані, подякувати як один з тих, що читають і люблять Ваші твори, за повість «Через кладку». Я Вам вже писав колись, що чулося зобов'язаним до особистої подяки Вам, читаючи Ваші твори: вони мені дають так багато гарних, чистих і високих настроїв! А отсе я прочитував другий раз «Через кладку» і віддихнув воздухом вищого світа, неначе серед турбот буденного життя»⁸.

Першу публікацію повісті «Через кладку» тодішня літературна громадськість зустріла досить прихильно. Як підкреслював один із рецензентів, це твір, який нагадує кожному про його «головний обов'язок»: боротися «за свою красну душу», це твір, який «відграничує тебе від «всього голосного, болючого, негармонійного, охороняє твою душу, але й вимагає, щоб ти був добрий, щоб ти боровся за свій зміст, за свій розвій, щоб ти викидався на ту дику скалу, де віє свіжий вітер, і душа може бути оновлена і чиста. Се зміст усієї творчості Кобилянської»⁹.

Водночас поряд із похвалами творів адресувалися і зауваження, які стосувалися його змістової організації, невмотивованості поведінки деяких персонажів і протиставлення «аристократизму і мужицтва», розтягнутості викладу, численних коректорських недоглядів тощо (див.: лист Лесі Українки до Ольги Кобилянської від 21 березня 1913 р., рецензії Миколи Євшана, Михайла Мочульського, Михайла Могилянського та ін.).

Критика на адресу повісті викликала в Ольги Кобилянської деяке занепокоєння. «Чи подобалася Вам моя повість «Через кладку»? – запитувала вона Христю Алчевську. – Якось, здається, вона людям не дуже всмак; ну, то я не борзо, мабуть, напишу щось свіжого. Не маю сил і фантазії»¹⁰. Втім, якою була реакція письменниці на критику повісті «Через кладку» в кожному конкретному випадку, наразі невідомо. Виняток тут складає хіба що стаття Василя Сімовича, в якій повість «Через кладку» названо найслабшим твором Ольги Кобилянської¹¹. Сама письменниця критики не прийняла, зауваживши: «Це моя улюблена праця, дарма, що Василь Сімович

називає її «найслабшим» твором Кобилянської. Та він стоїть тепер зовсім під впливом В. Винниченка, а що Винниченко є і був усе противником наряду і способу моїх писем, то я й не дивуюся, що він так говорить. Мені деякі дуже гарні й образовані люди дякували сердечно за написання того твору, а деякі перечитували його по кілька разів»¹².

Справді, повість «Через кладку» належить до тих творів, які навіть дуже прискіпливий читач включити до своєї улюбленої лектури. У її центрі – «мужик з аристократичними поглядами й вимогами» Богдан Олесь. Від його імені ведеться оповідь, побудована у традиційній для творчості Ольги Кобилянської формі щоденника. Богдан домігся успішної кар'єри, але не здобув особистого щастя. З віком він усе гостріше усвідомлює беззмістовність прожитого й набутого. У пошуках своєї дороги, своєї життєвої мети він закохується в Маню Обринську і це рятує його. «З природи інтелігентна й одарена», «донька чесних родичів і сама чесна», «гербова аристократка» з неможливої родини, Маня Обринська наполегливо докладає усіх зусиль, щоб «бути свobodною (тобто незалежною. – В. А.), удержуватись своєю власною працею». Врешті-решт Богдан і Маня після тривалих випробувань долі здобувають право стати подружжям. Але повість «Через кладку», як доводив Микола Євшан, – «се не оповідання любовної інтриги, а життєва драма, боротьба людей, які знають чи відчують взаємну любов до себе, але не можуть зійтися разом. І коли, накінець, вони подають собі руки, то не тому, що люблять одно другого, а тому, що достроїли свої душі, що перейшли життєву пробу і вибороли всі перешкоди в собі»¹³.

Одне з найважливіших у повісті «Через кладку» полягає в показі людей нового типу, до яких належить Нестор Обринський, напрочуд наполегливий у власному вдосконаленні, щоб сповна віддатися праці на користь свого народу. Саме через його образ письменниця багато в чому розкриває суть національно-культурної проблеми українства. Нестор готує себе до політичної діяльності з тим, щоб серед його співвітчизників «було якнайбільше глибокої поважної інтелігенції», «інтелігенції національно-куль-

турної». Найбільше його хвилює те, що українець «не прийшов ще навіть до пізнання своєї власної сили через призму правдивої інтелігенції – культури до пізнання, може, й великого призначення свого народу. Взагалі говорячи, ми є народ, що ще себе не віднайшов». Крім того, письменниця порушує проблему, яка неодноразово піднімалася в її творчості, – проблему пам'яті свого роду. Одна з героїнь повісті під впливом Нестора Обринського з гиркотою констатує: «Кожний народ гордиться своєю шляхтою, лиш один українець відокремлюється чи не на силу з того вінка окрас, неначе це була марнота – мати значних предків і почувати в собі шляхетську кров. [...] Будь-що-будь повинні ми й над тим застановитися, чи не було б добре узнати й плекати, як цінну, і силу шляхетства не лиш душі, але й імені, себто піддержувати невмирущість пам'яті тих предків, що надали своїми героїськими вчинками славу й блиск своєму імені».

Повість «За ситуаціями» датовано за текстом першодруку: «1. XI. 913. Чернівці». Уперше твір надруковано в київському журналі «Українська хата» за 1913 – 1914 рр. Автограф його не виявлено.

В автобіографічних листах «Про себе саму», адресованих професору Степанові Смалю-Стоцькому, Ольга Кобилянська стверджувала: «За ситуаціями» я написала під враженнями гри одної великої драматичної акторки, котра тепер виступає, коли ще жиє, лише в кіно, а то Асти Нільсен. Праця мала бути й їй присвячена. Ах, дорогий пане доктор, в тій праці стільки гарних, безсловесних, мною пережитих хвилин! У ту новелу вложила я послідні лілії своєї душі і молодих іще почувань. Характер героїні, трохи несамовитий і, як німці кажуть, «bizar» (хімерний. – В. А.) – як окреслила його до такого ступеня, до якого мусив був розвинути. Писала я ту новелу з такою силою чуття, що, викінчуючи її, я цілий вечір плакала»¹⁴.

Коментуючи це повідомлення, визначний дослідник творчості письменниці, директор Чернівецького літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської Володимир Вознюк слушно зауважив: «Те, що гра А. Нільсен дуже імпонувала О. Кобилянській, свідчила фотографія датської кіноактриси. Промандрувавши разом з письменницею ще кількома чернівецькими оселями, вона зберігається нині в меморіальному музеї. Але житейські колізії, як можна здогадуватися з автобіографії, були взяті з

реального життя, і виповнені власними почуттями авторки»¹⁵.

Важливішими в цьому плані видаються свідчення сучасників Ольги Кобилянської – професора Василя Сімовича та педагога і літератора Степанії Садовської. Перший з них стверджував: «Родина Юстинів Пігуляків, сусідів Кобилянської, змальована в повісті «За ситуаціями», а головна героїня твору добре відома кожному чернівецькому українцеві»¹⁶. Значно ширшу інформацію, наповнену цікавими подробицями, подала Степанія Садовська: «Працюючи над повістю «За ситуаціями», Кобилянська часто запрошувала мене вечорами в свою кімнату, розпитувала про навчання в університеті, про ставлення викладачів до студентської молоді, цікавилася моїми поглядами. Як відомо, повість «За ситуаціями» була написана під впливом вражень письменниці від гри артистки Асти Нільсен, однак справжнім прототипом героїні була піаністка Віденської консерваторії Наталка Пігуляк. В образі батька молоді героїні-піаністки Аглаї ми впізнаємо художника Юстина Пігуляка. Кобилянська довго жила в сусідстві з родиною художника, була завжди там бажаним гостем і дружила з його доньками. Як розповіла мені згодом сама письменниця, вона зачерпнула життєвий матеріал до повісті «За ситуаціями» з сім'ї Пігуляків. Піаністка Наталія Пігуляк була дуже вродливою дівчиною з високорозвинутим інтелектом. З нею часто в моїй присутності Кобилянська вела розмови, цікавилася умовами студентського життя Відня. Пригадую такий епізод. Якось Ольга Юліанівна прийшла з міста дуже схвилювана. Вона розповіла нам, що на неї накинута Наталя мати, яка, прочитавши повість, пізнала в ній свою дочку та відносили у сім'ю»¹⁷.

На вихід у світ повісті «За ситуаціями» Микола Євшан відгукнувся неоднозначно в її оцінках рецензії, опублікованій у львівському часописі «Шляхи» (1918, № 1, с. 88 – 93). З одного боку, він називав твір «визначною появою в нашій літературі», а з іншого, – висловлювався про нього як «справді блідий», «не виношений під серцем до кінця, не виношений до того часу, коли його написання стає творчою konieczністю». У такий же спосіб охарактеризовано й образ головної героїні Аглаї-Феліцітас: і як «чи не найкращий жіночий тип і чи не найвища струна» у творчості Ольги Кобилянської, і як не викінчений образ.

(Закінчення на 29 с.)

⁸ Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 25 червня 1913 р. // Центральний державний історичний архів м. Львів. – Ф. 14, № 1099.

⁹ Євшан М. Через кладку (Про найновішу повість Ольги Кобилянської) // Микола Євшан. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н. Шумило. – К.: Основи, 1998. – С. 484.

¹⁰ Кобилянська О. Лист до Христі Алчев-

ської від 2 березня 1913 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 618.

¹¹ Див.: Сімович В. Ольга Кобилянська // Сімович В. Праці: У 2 т. – Т. 2: Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 210.

¹² Кобилянська О. Про себе саму

(Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смалю-Стоцького) // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 241.

¹³ Євшан М. Через кладку (Про найновішу повість Ольги Кобилянської) // Микола Євшан. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н. Шумило. – К.: Основи, 1998. – С. 485.

¹⁴ Кобилянська О. Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смалю-Стоцького) // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 241 – 242.

¹⁵ Вознюк В. Буковинські адреси Ольги Кобилянської / Володимир Вознюк. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – С. 113.

¹⁶ Сімович В. Будні і герої Ольги Кобилянської // Сімович В. Праці: У 2 т. – Т. 2:

Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 227.

¹⁷ Ольга Кобилянська в критиці та спогадах. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 377.